

Негодяєва С. А. Мотив прометеїзму: шкільна літературознавча концепція // Сучасна наука: теорія і практика [Текст]: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції «Сучасна наука: теорія і практика» (м. Запоріжжя, 28-30 червня 2012 р.) / Всеукраїнське громадське об'єднання «Нова освіта» – Запоріжжя: 2012. – С. 126-130.

Філологічні науки

МОТИВ ПРОМЕТЕЇЗМУ: ШКІЛЬНА ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА КОНЦЕПЦІЯ

Негодяєва Світлана Анатоліївна,

**доцент кафедри української літератури та методики її викладання
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка**

Нові концепції світобачення ХХІ сторіччя на перший план висунули проблему інтертексту та інтертекстуальності як нової інформаційної реальності. Залишаючись динамічною в літературі та літературознавстві, проблема інтертекстуальності цікавить багатьох учених. У літературознавчих розвідках вітчизняних і зарубіжних авторів можна визначити ряд аспектів вивчення цього питання. Різні літературознавчі школи і навіть окремі дослідники трактують інтертекстуальність по-своєму. Важливо, що всі вони визнають наявність цього феномена.

Мета доповіді – розглянути методику шкільного аналізу інтертексту, осмислити естетичну природу, художню специфіку інтертекстуальності в літературі на прикладі мотиву прометеїзму.

Теоретична цінність дослідження полягає в тому, що висвітлені окремі питання поетики інтертексту на основі аналізу мотиву прометеїзму в шкільній практиці є певним внеском до систематизації і конкретизації сучасних уявлень про параметри та взаємозв'язок інтертекстуальних елементів.

У шкільній філології інтертекстуальний аналіз – це аналіз, що виходить за межі тексту, і він може бути реалізованим на основі «коментованого читання» та асоціативного мислення, базованого на достатній ерудиції реципієнта (учня). Тому, при його впровадженні словеснику слід врахувати два основних етапи: етап підготовки тексту до аналізу, на якому учні вчаться знаходити та визначати літературні явища, й етап безпосереднього аналізу тексту, під час

якого школярі намагаються виявити функції знайдених явищ. Разом з тим, зазначимо, що до інтертекстуального аналізу тексту ми повинні звертатися на уроках літератури там, де його застосування буде вмотивованим: під час компаративного зіставлення творів, зіставлення чернових авторських варіантів з оригіналами, під час вивчення пародій, травестій, стилізацій, біографічного фону, автокоментарів, відгуків сучасників, особливостей стилю та творчої манери письменників тощо. І, якщо на уроках літератури в середніх класах ми разом з учнями поглинаємо в атмосферу аналізу, то в старших – намагаємося побачити хід аналізу з боку, «граємо» з текстом, «розкодовуємо» його, щоб глибше зрозуміти творчий задум автора. «Ніщо так не радує творця, як нове прочитання, що виникає у читача, про яке автор і не думав» [1, с. 58].

На сьогоднішній день теорія інтертекстуальності перетворилася на один із термінологічних символів сучасної філології, що, за словами М. Моклиці, «...найчастіше трактується як властивість одного художнього твору асоціюватися з іншим твором чи творами. І на перехрещенні подібних асоціацій виникають судження про художню своєрідність твору, що аналізується, про стильову манеру автора, його філософське бачення, яке втілюється в літературному творі» [2, с. 43]. Виявлення певних асоціацій у канонічному тексті, який піддається аналізу, і є завданням інтертекстуального розгляду художнього твору. Відповідно, реципієнт мусить бути обізнаний із транстекстуальними кодами вітчизняної, світової літератур. Цей підхід до аналізу поезики авторів давно вже вийшов за межі аналізу цитації тексту, і «смерть автора» (Р.Барт) створила умови зародження гіперрецептивності – «яскраво вираженої схильності до рецепції будь-яких фактів із культурно-історичного дискурсу всього людства; передовсім і найактивніше – із творів світової літератури, різних елементів їхньої форми і/або змісту: сюжетів, мотивів, образів, концепцій, жанрів, сцен, цитат тощо» [3, с. 2].

Кінцевий результат сприйняття тексту реципієнтом буде залежати від докладного порівняльного аналізу його з власне претекстом, що дасть змогу

побачити нові грані, реставрувати його в читацькому сприйнятті, стерти з нього позалітературні та позамистецькі штампи й кліше.

У сучасному «пікнікові на трьох» (Ю. Ковбасенко) художній текст є одним із головних учасників. Найвагомішими в розкритті його смислу дуже часто виступають сюжети, образи, мотиви, що повторюються у творчості різних народів, у різні епохи. Іноді, у тому числі й для складових частин сюжету, використовується термін «мандрівний мотив».

Одним із найперших «вічних образів» у світовій літературі виступає Прометей – ключовий образ поетики людяності. Образ героя, що завжди буде символом самопожертви, співчуття й любові до людей. Він готовий заради них прийняти найжорстокіші муки. У «Поетиці Вогню» Г. Башляр зазначав: «...у наші часи, у сучасній культурі кожна розумна людина по-своєму трактує особистість Прометея. Але ми так і не знаємо справжнього місця, яке посідає ця центральна фігура. У кожного свій Прометей. При всій своїй багатолітності Прометей став «загальноживаним словом», яке розуміють усі, але ніхто не знає, що за створіння ми маємо на увазі, згадуючи це велике ім'я. Прометей – парадоксальний персонаж: сильний, емблематичний, проте цей персонаж поділяється на численні образи» [4, с. 87].

Міф свідчить, що між Зевсом і Прометеєм виникла суперечка: титан без дозволу богів допоміг людям оволодіти м'ясом жертвовного бика. Розлючений громовержець прирік людей їсти сире м'ясо й почав забирати в людей життєдайний вогонь. Згодом ця суперечка переросла у відкриту боротьбу, Прометей наважився викрасти вогонь (разом з ним і премудрість богів) у Зевса й подарувати його людям. За це Зевс велів прикувати героя до гірської скелі Кавказу, пробивши списом його груди; щодня до титана прилітав орел і клював його печінку, яка за ніч відновлювалася. Муки й страждання Прометея тривали кілька тисячоліть, проте він відчував себе нескореним, бо володів важливою таємницею: знав, що від шлюбу Зевса та Феміди народиться син, який скине Зевса з Олімпу. Вагомим для нашого дослідження є й той факт, що ім'я Прометей означає «провидець», тому його мужній і доленосний вчинок треба

розглядати не як випадковий, а як цілком усвідомлений: титан від самого початку ніс відповідальність за власний життєвий вибір.

Неоднозначна рецепція цього образу в історії світового й вітчизняного літературознавства призвела до множинності інтерпретацій цього міфу. У Гесіода в «Теогонії» Прометей – це борець проти свавільного захоплення влади олімпійськими богами, а в його ж притчі про Пандору з поеми «Роботи і дні» – це образ «Прометея хитромудрого», що приносив людям клопоти. У Есхіла в трагедії «Прометей закутий» герой, окрім вогню, дарує їм науки, ремесла, мистецтво, виступає богоборцем, тираноборцем, майстром, філософом. Есхілівський Прометей перегукується з Лукіанівським образом твору – діалогу «Прометей, або Кавказ», але другий набуває менш трагічного й високого пафосу. У «Метаморфозах» Овідія це образ-деміург людського роду, що створив людей за божою подобою. Гетевський Прометей однойменної незавершеної драми виступає впевненим у справедливості своєї праці, у своєму призначенні. До образу Прометея різних епох зверталось чимало західних письменників: Й. Герде, А. Шлегель, Дж. Байрон, П. Шеллі. У передмові до своєї драми «Визволений Прометей» останній відстоює своє право на вигадку в інтерпретації міфічного персонажа, мотивуючи тим, що навіть грецькі трагіки намагалися піти далі в осмисленні відомих міфологічних сюжетів.

Українська література подає свою традицію рецепції та трансформації цього образу. У вірші «Данина» М. Костомарова це зразок вічного славетного титана, якого важко відшукати було в ті часи, у Т. Шевченка в поемі «Кавказ» – символ народу, який бореться за власну національну, економічну й політичну незалежність (згадаймо пророчі слова Кобзаря «Борітеся – поборете...»). Дочка Прометея Лесі Українка не написала жодного однойменного твору про Прометея, не згадується навіть ні в жодному творі його ім'я, але провідним мотивом міфу про титана відгукуються поеми «У катакомбах», «Кассандра», «Іфігенія в Тавриді» та багато поезій. Цей провідний образ надихав її на творчість, нагадуючи про те, що в житті є не тільки страждання, а й перемоги як над собою, так і над іншими.

Серед численних спроб наблизити образ Прометея до сучасників слід зазначити спроби П. Тичини, Л. Первомайського, І. Неходи, М. Руденка, М. Рильського та А. Малишка, Л. Талалая та інших, твори яких можна залучити для інтертекстуального аналізу в шкільну практику.

Як бачимо, переосмислення архетипу Прометея як однієї з інтерактивних категорій особистісного й соціального життя є перспективним у контексті сучасних духовно-ідеологічних пошуків. Предмет дослідження – трансформація мотиву прометеїзму у творчості митців різних літературних епох – дає змогу говорити про поліфункціональність цієї традиційної постаті. Складний комплекс інтертекстуальних включень, що окреслюють зазначену проблему, підлягає інтерпретації метафізичної ідеї, яка поєднує в собі принципи народної моралі, філософсько-релігійні та культурологічні концепції різних народів.

І шкільний інтертекстуальний аналіз твору, що межує з науковими літературознавчими аналізами, є запорукою вдалого гармонійного поєднання інтерпретації твору на уроці. Фахова майстерність словесника, який використовуватиме елементи інтертекстуального аналізу під час прочитання твору дасть змогу уникнути трафарету, збагатити варіативність шляхів пізнання мистецтва слова, спрямувати школярів до особистого тлумачення, інтелектуального та емоційного збагачення, вдалого використання літературно-критичного інструментарію, які допоможуть їм методично збудувати групопошук сенсів тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Токмань Г. Поетична мариністика Володимира Свідзінського / Г.Токмань // Слово і час. – 2009. – №5. – С. 39-47.
2. Моклиця М. Текстуальний, інтертекстуальний, контекстуальний аналізи / М. Моклиця // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2004. – № 6. – С. 42-45.
3. Ковбасенко Ю. Література постмодернізму: по той бік різних боків / Ю.Ковбасенко // Всесвітня література та культура. – 2003. – № 12. – С. 2-12.

4. Башляр Г. Фрагменти Поетики Вогню / Гюстав Башляр. – Пер. з фр. Р.В. Мардера; Худож.-оформлювач О.С. Юхтман. – Харків, 2004.